

~~side 7~~

120071

109

Ragnar S. Grude
Løveveien 48 - Oslo 6
Tlf. 27 31 82

Oslo, den

Har - etter høringsmøtene gjennomført det vesentligste
av båndet, del I, i samtale med Kont-
(Professor og utenriksminister 1935-40) 14/4 1957
Kalmesønderog). Det ble 13 ark A-4.

Del II: innført.

Itt mer print av denne
del av samtalen.

Ragnar S. Grude

Den 19/2. 1991

Kökt - 14 1957, (Djuptra på ^{10L} (L))
Gladefjär. Elvarumföretag
Del II - more private living R. S. Gude

Soni-tape

MAGNETIC SOUND RECORDING TAPE

Michael S. Gude
1961-1997

HISTORIEN OM DET TAPTE LYDBÅNDOPPTAK.

En omtale om lydbåndopptaket med fhv. utenriksminister, professor i historie, dr. HALVDAN KOHT den 14. april 1957. Han var medlem av Nygaardsvold's regjering fra 1935-1941 (1935-45). Fhv. utenriksminister Koht var svært sentral ved krigsutbruddet i Norge (den tyske invasjon) 9. april 1940.

Opptaket omfattet fra først av opptak på to "spoler", meget store, på en TANDBERG BÅNDOPPTAKER modell 1952/53. Disse ble nummerert I og II. Spole I hadde innspilling (opptak) på kun en side, Den andre siden hadde bare noe "fjas". Opptaket var ikke forberedt, derfor ble det brukt et bånd som det var innspilt noe på allerede. Spole II var et helt ubrukt bånd, og har innspilling (opptak) på begge sider.

Det ulykksalige kom til å hende mange år etterpå, omkring 1980. En (1980) kjenning av meg, som var "likt radio-mann" skulle overspille disse store og uhensiktsmessige TANDBERG BÅNDOPPTAKER-BÅNDENE på de små og nette kassetene Philip radio-og båndopptakere brukte.

Da var det at det gikk galt! Under overspillingen, fra TANDBERG-BÅNDSPILLEREN til Philipsapparatets bånd, så er TANDBERGSBÅNDOPPTAKEREN innstilt slik at den sletter båndet!! -- istedenfor å føre lydopptaket over på de mindre bånd

Videre overføringsforsøk ble straks stoppet. Del II er inntakt, men pr. dato ikke forsøkt overspilt (28.1.1991).

Kjennemerket → Det hører med til historien, at en lydteknikker fra NRK, som Bjørn Østring kjente, han skulle komme til meg for å greie opp med båndoverføringene. Han kom aldri ... og mange spurte etter disse opptakene, som jeg ved flere leiligheter (i avisartikler m.v.) hadde sitert ifra. Bl.a.: "Om "Kongens NEI" på Elverum 1940 (kong Haakon), om Hambro's påståtte "ELVERUMSFULLMAKT" - som utenriksministeren hev vore -Koht, så kontant avviser eksistensen av, på båndet. Om mange andre ting ...

Like til nå har jeg ikke hørt på båndene siden "hendelsen" ca. 1980⁹, og har ikke vært helt sikker på hva som gikk tapt, som kan ha betydning for historien Koht og jeg satt jo det meste av en dag og snakket sammen, somme tider avbrutt av tilstedeværende familie, og av små måltider. Det blir snakk om løst og fast, med spørsmål "stukket inn" om hans fortid som utenriksminister i en krigs-regjering. Jeg ble klar over at jeg hadde en anledning utover det vanlige, til å få vite noe

som ikke andre før hadde hørt fra hans munn!

Koht hadde "dagen", - i sitt 84. år - en virkelig god dag !!! Han var mer opplagt - og i vigør - enn jeg hadde sett ham etterat jeg første gang traff ham etter hjemkomsten til Norge, etter krigen. (August 1945). (Halvdan Koht var min "filleonkel", gift med min tante Karen Grude-Koht, Han kalte seg alltid overfor meg som : Onkel Halvdan ...)

Nå, 28.januar 1991, fester jeg til papiret hva jeg husker så, inderlig godt fra båndopptaket. Jeg ser også på mine artikler hvor "noe" om Koht og okkupasjonstiden er nevnt, og i mulige kopier av brev. Ja, jeg ser også i skrevne artikler som ikke ble sendt noen steds. I bl. a. i en tid da det ikke nyttet å få noen synspunkter inn i avisene som ikke "passet inn i oppfatningen", og den til nå skrevne okkupasjonshistorie. Den oppleste og vedtatte Jeg skrev allikevel ... Idag ser man at mye har endret seg. Nå begynner man å skrive historie - " ikkje berre historier" som Koht/om det som var tilgjengelig fra forskjellige hender - som den sanne historia - (Koht's uttrykk 1957).

Og jeg sverger ved GUD på, at det som har nå gjengis, er i innhold kommet over Halvdan Koht's lepper, og er gjengitt i hans ånd.

Jeg prøver nok å gjengi ham med hans egne ord, endog på hans egen "dialekt".... egentlig : i hans egen selvkomponerte språkdrakt, som kan karakteriseres som: Det Koht'ske mål. Det var nokså karakteristisk for personen, at han også hadde "sitt eget målføre" ... som tildels sin egen politikk, i fred som krig.

Han ble jo en formidabel "skyteskive" for alt folket, under krigen, som etter krigen! Han kom til å måtte bære de tyngste byrder for det han i denne samtalen den 14.april 1957 kalte : miséren.... altså i klartekst sagt: hva Koht sa om begivenhetene omkring den 9.april 1940 og det forløp som fulgte etter de aller første forhandlingene med sendemann Bräuer i Oslo.

Jeg vil begynne denne rekapitalusjonen med å sitere fra et brev 1991 til kringkastingssjef Førde (om tilbaketrekking av Hambro's konstruerte tale om "Elverumsfullmakten", som ligger i NRK-arkivet over TV-opptak).

..1991) "Nettopp idag fyller jeg 75 år. Jeg er gammel nok til å ha opplevd ikke så få faser av det som gikk for seg før krigsutbruddet 1940, i hele okkupasjonstiden, med personlig deltakelse i vår korte krig, og har også utført nøytralitetsvaktgjerneste som jeg kan knytte helt spesiell opplevelse til i mars 1940:

Som en nevø av daværende utenriksminister Koht, fikk jeg tilsagn om "ein mykkje stutt audiens" hos ham. Jeg skulle ledsake (være veskebærer) for major Sverre Hermansen og stabskaptein (fra Generalstabem) Th. Hauglid, som begge hadde de kommanderende stillinger på Trandum under nøytralitetsvakten 1940. Sjefene ønsket utvirket at deres bataljon på vel 1000, etter omstendighetene godt trenede tropper, skulle kunne holdes intakte etter den regulære tjenestetidens utløp. Altså: ingen dimisjon pr. oppsatt "dimmedato". Vi hadde i de dagene Rio de Janeiro-saken, Cossac-saken og Altmark-affæren utenfor sørlandskysten osv. osv.

De nevnte offiserer hadde tryglet Forsvarsdepartementet om tillatelse til å "holde på kara", men ble møtt med avslag. Som såkalt bataljonsskriver, på bataljonssjef Hermansens kontor, ble det kjent at jeg hadde nær familie i regjeringskollegiet, nemlig utenriksministeren. Hermed ble planen klekket ut, forsåvidt av meg, at vi skulle forsøke å få hjelp hos min onkel. Vi hadde jo stort håp

Vi innfant oss rettidig på Victoria Terrasse, tre mann sterke, fra meg som korporal, til kapteinen og majoren. Minuttene ble ikke bortkastet. Det var rett på sak, vi hadde bare 15 minutter å "fremja saka vår på". Onkel Halvdan hørte på oss, dvs. majoren, men kom til den konklusjonen at: "- at han kunne trulig lite gjere ... saka vår høyrde ikkje under hans departement det er soleis her i departementene (departemanga sa han!) at vi steller med kvart vårt ... de får nok vende dykkar til dykkars departemang um saka ... igjen....!

Audiensen var slutt. Han, onkel Halvdan, greip tak i skaftepenner sin og dyppe den i blekkhuset, og bad meg da: "- helse heim! Det stog seg vel bra med einkvar ??"

Vi kom tilbake til Trandum meget nedslåtte. Og omkring 15 dager etter dimisjonen av vel 1000 godt trenede tropper: på ski, og i å hanskes med våre våpen av så ymse slags i djup snø under divergerende forhold, på "finne-vis" må vite, inntok tyskerne "våre områder" på Trandum ... Det er meget bittert å tenke på hvilke muligheter hva vår bataljon jo kunne ha utrettet i april dagene 1940, fra vår posisjon på Trandum, med dekning av vegen mot: Hamar, Hadeland og Kongsvinger.

.....

Et skritt videre ...

Fra høsten 1945 treffer jeg Koht av og til. Det var ikke den samme Koht, jeg hadde truffet siste gang på Victoria Terrasse i februar/mars 1940. Han var blitt gråere, mere lut og "mykje meir innesluta" enn han var i tenke-periodene sine før krigen. Det tok år før han var en mann én kunne føre en samtale med, på god, gammeldags vis. Ja, da var det helst så én stilte et spørsmål i ny og né, og han foredro på sin stakkato-pregede måte til muligheten for "å kaste inn" et nytt spørsmål forelå:

Våren 1957, den 14. april (Palmesøndag!) er han gjest på heldag i mitt hjem. Han får, etter forholdene, noe godt å spise som han likte, etter som dagen gikk. Vi satt godt foran en åpen kamin-ild. Den gamle og grå trivdes, og jeg oppfattet ham som å være snakkelysten. Anledningen lot jeg ikke gå fra meg på det ene og andre viset ...

- "Ka é dét for nokke?", sa Koht. Han pekte på en rugg av en Tandbergs båndopptaker. Han får vite at jeg hadde lyst til "å feste" stemmen hans til båndet, om han ikke hadde noe imot det. Det er et langt bånd, 1800 fot... Innvendinger kom ikke!

Og slik blir det snakket om mangt, især ikke så lite om krigen, og tiden omkring 9. april 1940. Såpass mye hadde jeg på dette tidspunkt lest om begivenhetene noen og hvert sted, så spørsmålene ble mange "å kaste inn" på den minnernes ild som var tent ". Du verden som han husket !! Til og

med detaljen på Victoria Terrasse, da jeg fulgte Trandum-offiserene. Han "hugsa namna på dei, sogar" Og, med fingerspissene oppunder haken - og stirrende inn i ilden - så sier han lakonisk :
 -" Um eg berre hadde lydd på dykkar da, og gjort noke ... så hadde mis-eren kanskje vært undgått ..." Han kalte hele 9.april-saken for en mi-ére.

Jeg hopper over det mangfold av beretninger, om hva han sa, og hva Kongen ikke sa, som den samme Konge er tillagt å skulle ha sagt! .Alt-så kong Haakon. Og en rekke andre navngitte personer.

Jeg order frampå om at det allerede nå (i 1957) er skrevet mye okku-pasjonshistorie Ordene har ikke engang kommet utav munnen min før han fnysende , og småsprutende gjennom barten, hogger i : -" Histo-rie !!!! nei, dei skriv ikkje historie...dei skriv berre historier !!! Det altfor tidleg å skrive historie, den sanne historia, etter berre nokre få år etter hendingane ...det må gå minst 50 år fysst! Det er nå skikken hjå historikarar."

-"Ja, men Skodvin har da skrevet mye alt !sier jeg.-Blant annet har han jo beskrevet hvordan Elverumsfullmakten ble gjennomført vedtatt på El-verum ... forslaget til Hambro ..."

Nå trodde jeg å ha tent på en lunte med kruttpose i enden. Koht "eksplo-derte" fullstendig når Hambro's navn ble nevnt i denne forbindelse.

-"Nokon Elverumsfullmakt finnst ikkje!" sier Koht meget bestemt. -Ham-bro kom drassande med eit forslag, som kontant blei avvist , og ikkje ein-gong satt under avstemning!! .. da er det ikkje noko vedtak .. og for-slaget var ikkje eingong turvande. Hambro skulle gjera seg interessant!"

- (*) (Jeg ønsker ikke her å gå inn på hva Koht sier om Skodvin's "historie-skrivning" til denne dato i 1957. Det som står på båndet mitt får stå der, om Skodvin og hans kvalifikasjoner sett med en historieprofessors øyne, inntil min frist for offentliggjøring av båndets innhold utløper i 2017(etter 50 år). Det kan jo bli en annen som kan få den oppgaven, da ...) Kan si såpass, at "flaterende" er ikke uttalelsen om den til da begåtte historieskrivning. I år 1991 vet vi jo nokså sikkert at den gamle historikeren kommer til å få mye rett i sine "profetier". Hans siste replikk på mine provoserende spørsmål om historieskrivning - og historikerens kvalifikasjoner - var : -" Det er fysst om 50 år den san-ne vert skriven , etterat dei store arkiva vert opna, t.d." (han nevner en rekke store byer i verden hvor krigsstoff kan finnes, etterhvert).

Vi er nettopp nå inne i denne perioden. Vi ser jo at "noe nytt" trær fram, og kommer "for en dag". F. eks. også fra den østlige del av Euro-pa, som Moskva og Leningrad. Koht var meget opptatt av disse byene, og av hva disse kunne ha i sine arkiver ..

Intense studier av norsk politisk historie (som amatør!) fra onkel Halvdan's inntreden i norsk politikk i 1935, av okkupasjonshistorien i særdeleshet etter "møtet" med Koht i 1957, som nevnt foran, har foranled-iget noen artikler fra min hånd om denne spesielle "Elverumsfullmakten".

- (*) (Da jeg skrev til kringkastingssjefen 5.1.1991 var jeg i den tro - og i den sikre forvisning om, at jeg hadde ovenanførte sitater på båndene!!! Jeg har jo forberedt meg på å kunne dokumentere også dette utfra båndet... Det som kan høres på båndopptaket indikerer iallefall at samtalen har om-fattet "emner" fra krigstiden, og angår Koht's befatning med den. Jeg må nå derfor nåpe på at jeg blir tross ! Jeg har ingen annen måte å berge bånd-innholdet på (det tapte) enn idag å bryte forutsetningen om å ven-te i 50 år, og skrive, skrive

Jeg tar ikke for meg Koht's uttalelser på det slettede båndet i kronologisk orden. Samtalen gikk ^{ikke} "bevisst" ut på "å pumpe ham"! Jeg visste jo ikke hvor jeg "hadde ham" helt og holdent. Det var jo visse ting det kunne være pinlig å snakke om, om hans "politikk og private adferd"! Og hvor mye orket han? Var han interessert i en rekapitulasjon av de mange "ømme" forhold? Spurt riktig (etter mitt syn, da!) så gikk det overmåte glatt å få samtaler i gang. Noen små tenke-pauser kom det jo til, jeg vil kalle det mimre-pauser. Og leseren av disse linjer skal også huske på, at jeg - spørgeren og verten for dagen - satt jo, der som en relativt "ny-slått" landssviker for medlemskap i Nasjonal Samling. Koht visste da om det, og sa til meg : - - ja, ja, det va' vel gjort i beste mening ! ... alt va' jo blitt så meningslaust og tulle-te heilt ifrå begynnelsen ... det heile kom jo så hode stups på oss, og mi mening, mi tru va' jo , at brittanne kom til å koma fyrst! Dei låg jo heile tida å vake uttåfyre vår grense ... og eg sa det óg i Stortinget at eg trudde dei (brittane) ville føre krigen inn på norsk territorium ... og helst sette seg fast i byane i sørut. ..Eg såg det heile som ei ulukke, og mislikte at brittane liksom la ut åte for tysken! Og til meg sa dei ikkje noke um kvifor ! Dei gjorde plent som dei ville, og tok ikkje noke hensyn til protester frå oss.

Da eg var i London , på høstparten 1940, fekk "Gubben" (Nygaardsvold) og eg audiens hjå Churchill . Det var kong Haakon som skaffa oss denne ! Gjennom det engelske kongehuset ja, da ... og det var seint på kveld, omlag ved lo-tida kan eg tenkje meg. Og denne halvtimen var ei selsom oppleving for "Gubben" og meg. Vi vart ført inn i eit rom, der cigarrøyken lå lågt i rommet, og whisky-glaset var fullt til omtrent bredda. Premierministeren reiste seg ikkje... han var "tung i sessen" ... egentlig var han så drivende full at han makta ikkje å setta føtene under seg(Vi kom til å snakke omatt om mange ting i samtalens løp, vær obs. på det!) Jeg spurte hvordan W.C.greide å svare i fornuftige i en slik tilstand? Koht sier , med stort alvor i røsten : - Ja, det var det merkelege ved honom: at hov've var merkverdig klårt ! Men, eg blei vonbråten over at han kunne så lite geografi.. ja, beint fram ein analfabet! Han trudde NARVIK lå syd i Noreg, han forveksla byen i nord med Larvik i syd.. og såg byen som ein fin base mot Nordsjøen og Tysken! Og så ga han meg ikkje svar på kviforr han og hans departemang undlet å svare på spørsmåla hans ... og ikkje meddele kva åsikter dei hadde med sine operasjonar. Meir enn ein gong hadde han, Koht, vori meir enn rådvill i tida mot overfallet ...

-- 6 --

Da såg Churchill foraktelig på meg, og let meg få vite : - at den som førde ein strategisk krig, -- og kjempet for livet -- d_e_n kunne ikkje snakke i hyll og vær om sine tankar og førehavander ..Dét han hadde av tankar, dei måtte han ha for seg sjølve ... elles ville heile verda greie på dei i same augneblinken !!!

Koht ville vite om W.C. - og brittane - ansåg den norske utenriksministeren var ein kvensomhelst i dette krigsspelet ? Det var jo han som førde dialogen med dei !!

Churchill berre bles ut ein eim av tobakksrøyk før han lakonisk sa: - Den som har slikt å gjøre, som eg , kan ikke bry seg med bagateller!

Med en handsbevegelse til adjutanten, var signalet gitt: audiensen er over ! Og dette møtet gjorde verken meg eller "Gubben" sær glade i brittane. Vi følte at vi var i brittanes land på nåde. Mest skuffa vart nok "Gubben" Nygaardsvold, som mente at nordmennen hadde da "satt inn" noe som tellet i krigsførselen.. Hadde ikkje brittane den norske handelsflåten til disposisjon ??? ... Det vart med å knyte nevene i lom-mené, og tala nødvendig um vårt besøk natterstid hos den engelske premierministeren. (Koht sa alltid brittane, med to t'er!)

På Elverum den 9.april 1940 forteller Koht om "Gubben" som bare hul-ka og gråt, og var til liten hjelp. Både kong Haakon og "Gubben" Nygaardsvold gråt jamt i armana på einkvan ... "Gubben" vil helst gi opp altsammen, og eg måtte beint fram trøyse både kong Haakon og "Gubben" så langt mi tid rakk... eg kunne mest ha trengt til trøyst sjølve ... eg vart så trøyt, så trøyt av all vakinga... og all uroinga i ei litar kvilestund. Det var likesom alt vart lagt på meg... og bora vart tyngre og tyngre for kvar time som gjekk...

Om "Elverumsfullmakten" til Hambro er det skrevet om foran, i brevet til Einar Førde 5.1.1991.

Om "KONGENS NEI", som kong Haakon er tillagt å ha sagt på Elverum, er en myte, sier Koht. Og dette NEI'et - som kong Haakon har sagt så bastant, forveksles med det NEI kongen sa fra London over BBC sommeren 1940. Dét gikk jo på presidentskapets beslutning om å avsetja honom. Men, det er EG som sa NEI, såvel på Elverum som i London, på regjeringens vegne. Kong Haakon sa mest ikkje noke på Elverum, han hadde å gjere som regjeringa ville, elles var det ikkje bruk for honom... Det var EG som sa NEI til Bræder alt i Oslo, på morgonen, og kongen var så kleint til å tala tysk, at det måtte nok eg gjere. Han var framiflå i det engelske, derimot, heilt perfekt! Og talen kongen holdt frå London

sumaren 1940 hadde eg skrive kvart eit ord, må veta Nei, du ser det, Ragnar, -- at folk trenger til noe å stive seg opp på i trengselstider... og da tyr dei til mytene, og det heroiske ... bragdene er apparte oppstivere... (Under samtalen legger jeg merke til at Koht ofte blander mål-førene, og rett som det er tyr til både bokmålsord og riksmålsord. Med meg snakker han jo ikke i noen "offentlig" forsamling. Kanskje tar han "farge" av min måte å snakke på ? En blanding av rømeriksdialekt og bokmål).

Det ble snakket mye om "oppgjøret", både det generelle her i landet fra våren 1945, og det han personlig ble utsatt for! Han ble jo "bombardert" til de grader fra alle hold, at det var tydelig at den planlagte hetsen mot ham, over tid, hadde virket særst godt. Den betydeligste sådanne kom nok fra hans eget parti: Arbeiderpartiet !! Partiet trengte til å ha "lyn-avlederen" i orden vis á vis det norske folk. Og partiets propagandafolk fant denne "lyn-avlederen" innen sin egen midte, nemlig i den fhv. utenriksministeren Koht ... Og samtalen kom også snart inn på hans første sommer på norsk jord igjen. I 1945 ...

Og jeg spør : - Hvordan var det igjen å sette foten på norsk jord ?? Koht svarer: - Du veit det var en merkelig rar følelse eg hadde aldri trutt det hadde blitt mogelig ! .. i Amerika-tiden syntes eg at det helst såg styggelig mørkt ut.. og ved joletider 1944-45, især då vi skulle feire jol , Aase, Sigmund , barna og eg , da hadde eg ikkje den minste von um å få sjå Noreg att meire .. for du skal vite at krigen ved årskiftet 1944-45 "stod på vippen".... Dei allierte var nær ved å oppgi krigen ... dei hadde fått eit vink um at tyskrane hadde utviklet eit nytt og forferdelig våpen, som ingen til nå ikkje hadde sett bortsett frå virkningene i London bl.a. "Vergeltungswaffe" kalla tyskrane dei , og dei var grufulle. Det blei sagt i Amerika at dei blei laga av tungtvatnet tyskrane tok på Rjukan.... men so glapp det vel da, for tysken.... Eg kom da heim ... på eit vis...

-Du fikk ikke noen hjertelig velkomst, såvidt jeg husker det! Ingen møtte deg da du kom ned landgangen på en båt som la til i Oslo havn...
- Næ..æ ...i.., eg mutters alene gjekk frå borde og burtetter kaia .. eg følte meg nokså framand da, på den norske jorda. Det eineste som fortalde meg at no var i Noreg att, var at eg hørde berre norske røyster Eg klaup meg sjølv i armen ... eg hadde ingen å dela återvendingsglede med ... altihop blei brått så stusselig.
- Var det ingen som visste om deg da ?? Joda! eg hadde telegrafer

-- 8 --

Tesmers frå båten då eg fór forbi Ferder fyr på føremiddagen ...

-Ja, det måtte være kalde greier, synes jeg. Du hadde da vært et re-
gjeringsmedlem i mange år... -Ija, sier Koht, men dei hadde vel ikkje
nokon interesse av meg ... det va' jo tydelig det .. og nå hører jeg
84-åringen nok "svelger unda bitterhet" ...og jeg faller inn med -:
jeg synes å huske meget godt at dine partifeller, de især, tok deg
ganske hardt utover høsten og vinteren! ... du fikk likesom "skylda" i
det vide og brede. Det var bare Haakon Lie som tok deg i "forsvar",
og noen ganske få andre. Selv Nygaardsvold ble jo "jaga" hjem til Hom-
melvika for en tid ...

-Ja, det var en uhyggelig stemning... eg måtte svelge mykje ,og eg
var -trass i alt - at eg livde blant anna!- mykje bitter. Eg låg ei
tid mykje svevnlaus ... og tenkte attende på livet mitt. Eg bad to
gonger um å få sleppe å være ut'riksminister! Hadde "Gubben" berre le-
te meg få tenestefri, so hadde eg slept alt dette leie og vonde ...

Ja, det er ein løyndom dette eg no fortel, at to gonger fór eg upp til
hytta til Karen (Karen Grude Koht's hytte i Østre Slidre) for å gjere ende på meg
sjelve ... Men, mótet svikta meg baa gongene ...og soleis er ^{eg} i live
og her no som du ser !! (Koht ler tilfreds over "dena sigeren over seg sjelve, og sine
sjelno ^{R/}stærker")

-Ikkje eingong til Karen har eg fortald um dette !! Hu tykte det var
merkelig at ikkje ville ha med meg kokkehjelp ditupp, eg pla ha det
når eg dro dit for å arbeide i fred og ro ... eg er av dei, ser du,
som kan døy ved sida av brødboksen ..eg.. (Og han humret over likesom å ha sagt noe
morsomt om sin egen tafatthet på dette området.) Men, Karen tok et NEI for et NEI.
Og eg regna ikkje med å ha noe vidare stort behov for mat ...noken av
dei to gongene eg fór dit. ... So har eg prøvd dét óg, og lært at liv-
et er nok det kjæreste ein har... Eg var ikkje særø mótig, ser du

- Mente du for alvor å ta livet av deg ??? sier jeg i største alvor.
- Ja, eg var fast bestemt på å gjere stutt prosess på det heile ...
eg syntest det beint fram var uråd ! Ettetida har synt, at mykje nok
kunne vært gjort annorleis i krigens begynnelse, og tida førut, um ein
bare hadde visst det enn no veit. Etterpå klokskapen er ein politikars
verste uvenn ... går det gale så er hundrede og eit ute, inga nåde å
finne. Og det er slik det gjekk med meg ... eg var for godtruande i
mi haldning til brittane, som fór på kysten vår som dei sjelve syntes
det passa dei. Eg øyntes titt at dei misvørde meg og regjeringa eg då
satt i. Den hadde jo høsten 1939 gått brittane særø store konsesjonar.

Størsteparten av handelsflåten vår var jo stilt til deira rådvelde. Sjøl um eg sjølve ikkje var so særsglad i brittane, hadde fleirtallet i regjeringa stor sans for dei. Og meininga i den var så absolutt at vi ifall vi måtte ta parti i krig, meir enn å gi fra oss råderetten over handelsflåten, så måtte vi stille oss slik at vi : - kom på den rette sida ! Eg har blitt tilagt å vera far for denne utsegna, men ho er ikkje suge or eige bryst ... eg trur mest det var Trygvé Lie som kom med denne formuleringa. Den engelsk-amerikansk talande Nygaardsvold, "Gubben" vi kalla honom, var for dette synet han også ... Og slik var ^{det} nok med mesteparten i regjeringa ... dei hadde liksom ikkje noen sans for det som tyskt var i ett og alt ... og den tyske politikken var beint fram ikkje etandes etter krigsutbråtet i 1939... Ein ung tysker, som heitte Brandt, hadde nok måla enn viss mann på veggen i partikrinsar i Folkets Hus, om tilhøva i Tyskland ...

- Det måtte bli å drive nøytralitetspolitikk som en balansegang, prøvde jeg meg med !

- Det blei etterkvart mest håplaut, etterdi brittane ikkje vørde oss i det heile tatt, ... dei gikk inn i fjordane våre, og gikk på framannde skip som hadde løyve til opphald på vårt territorium (Altnark-saken)

Etterat eg hadde sagt frå i Stortinget om at eg trudde vestmaktene ville drive krigen inn på våre enemarker her i landet, sa eg til "Gubben" og Hjelmtveit - fordi han forstod noko meir enn som så, og han forstod meg i allefall !! at eg var ikkje så særsgnøgd med brittane no um stundar. Eg sa det på statsrådværelset på Victoria terrasse, og minte herrene om diktet til Henrik Ibsen som er kalla Terje Wiigen... og etter som eg har handsama Ibsens diktning ganske grundig på vitskapelig basis, så kan eg mange av dikta hans utenat ... dei sitt så godt i minnet ... og det var ett av versa som eg tykte passa så særsgodt akkurat da ... i mi sinstemning øver brittanenes åtferd ... og det lydde so:

Dog, høyere skrek nok de femten enn han:
som ved Lyngør så gikk det her.

LYKKEN ER MED DEN ENGELSKE MANN
PÅ ROV MELLE M NORGES SKJÆR.

Da Terje tørnet mot bæns topp,
da skuret óg jollen på grunn;
fra stavnen bød offiseren "stopp"!
Han hevet en åre med bladet opp
og hugg den i sjektens bunn.

Det er 43 vers, trur eg, og eg kan dei utenat ... Eg syntes dette med : På rov mellom Noregs skjær- no - var krigen 1808 oppatt, og at heilt uvedkommande skulle dragast inn i striden stormaktene mellom, det var heilt meningslaust utfrå mitt syn ...
Eg hadde reist i Europa og forsøkt å stogga dei som hadde yppa til strid, men fånyttes...

- Det er vel en allmündelig mening blant folk her, at dine partifeller ofte likesom tok avstand fra deg - etter krigens slutt - og la all skyld på deg for at krigen kom inn på norsk jord ...

- ja, det var beint fram skammeleleg å høyre kos-enkelte la frå seg alt ansvar ... men det ^{er} alltids slik i e t t e r t i d , når ei skyld skal delast ut Det var så få - um ingen - som ville vera med å bæra noko ansvar for miséren ... den eineste som viste seg som ein mann måtte vera "Gubben" damen óg h a n var jo ein knekt mann. Det var i sanniga berre han ..og kong Haakon da .. det var mogelig å tala åpent ut um tingene. Eg pla ikkje å tala nedsettende um mine kolleger i regjeringa, .. det er ikkje god tone,dét .. men i et-tertíð må eg nok seie at fleire av dei var ikkje mye å rådføre seg med i den skjebnesvangre natta .. og utover dagen den 9.ande april. Eg var heller ikkje budd på eit slikt brått angrep, og beint ut sagt så var eg mest redd for brittanens åsikter ...de hadde jo fleire gonger vært inne på våre einemerker um ikkje nett på fast jord! Men,det var jo bare spørsmål um å ta steget i land ... og Noreg var jo åta som brittane freiste tysken med! Ettetertia har vist at det stod um eit kapplaupe til Noregs kyst ... men eg visste ikkje noko um kven som kom til å banke på døra fyrr eg blei kalla til Victoria terrasse um morgonen ... eg var jo heime i "Karistua" på Lysaker da ...da det blei ringt etter meg... eg har så utførlig gjort greie fyrr møtet med Bräuer tidleg på morgonen den 9.ande april eg kan vel seie det no at eg trur beint fram at eg hadde sagt det same til brittane, som eg sa til Bräuer, um det hadde vori ein av dei som hadde møtt meg der !

- Kunne det tenkes at engelskmennene hadde oppsakt deg da ? forsøker jeg meg med som et innslag i Kohls monolog. Han var nå opphasset ..

- Å, nei, dei hadde vel bara trakka iland ... men, dei kom jo forseint ... og med dét hadde dei vel uppnådd det dei ville ... å få krigen inn på vår jord ... det eg hadde frykta heile tida mest av alt.

-Du hadde jo noen å rådføre deg med, har jeg lest, andre fra regjer-
inga !

-Ja, etterkvart kom dei no til da, satt i det andre rommet ved sida av mitt kontor DEI SAIT DER ! ... mest lamslatte ... nesten som dei skulle ha vori ihelslegne og "Gubben" gret ...eg følte meg nokså åleine i situasjonen og ikkje sidan 1905 har nokon norsk politiker stått overfor ein slik situasjon som då det har gjeldt ei avgjerd um liv og død ... og um krigshandlingar. No var ho openbart på gang ,... og det sa eg til Bräuer også.... og det var då eg fyste gongen sa NEI i denne saka ...

(Samtalen må bli "springende". Det er en gjengivelse av innholdet i bånd I. Jeg har tidligere fortalt om dette i innledningen) *Båndet som ble ødelagt. (Bånd I)*

- Jeg sa for en stund siden, at du ble "tatt hardt" av dine egne i Arbeiderpartiet !

- Ja, dei viste ingen nåde ... og nokre av dei slo seg vel sjølve i andletet. ... Dei måtte finne ein sydebukk ... og værde(valgte) meg og nazistane !!!

- Det er ikkje umogelig at h i s t o r i e n s dom vil falle an- norleis ut når hendingane er komen på nødvendig avstand ... det pla gå 50 år før den sanne historia vert skriven ... og ennda kan det være fortidlig å felle domen ... eg har sett det i mitt arbeid med historia, at eg har komen til heilt andre resultat enn historikarer fyrre meg ! Det er langfrå sikkert at Noreg vart samla til eit ri- ke 872 ! som soga fortell.... Eg trur no at Noreg vart samle nokre år tidlegare, enn 15-20 år til dømes ...

- Når vi taler um historie, så kan ein baketter undras på korleis det heile hadde blitt skriven - av historie ... og historier ...um ikkje Quisling hadde komen inn i forløpet av hendingane den 9.ande april um kvelden ...den hendinga endra visselig alle våre vanskelige og vonde år i utlendighet .. og alt det leie som fylgde ... eg tenk- jer no mest på meg sjølve. Vi var jo langt på veg til å innta same holdning til tyskrane som danskane hadde gjort ...

- Spilte det noen rolle at danskekongen var bror til vår konge? trur du ??

-Storebror-eksemplet hadde ei innflytelse på kong Haakon, men han var nok meir engelsk-orientert enn kong Christian. I allefall var Haakon li- te orientert mot Tyskland, ... enda han var jo ein Glücksburger, ein Schleswig- Holsteiner ... Kong Haakon var jo engelsk gift, med Maud, og hadde jo engelsk slekt på morsiden. ...og hadde dessutan liten fi- dus til Quisling.... Det heva seg sterke røyster frå fleire hald i regjeringa mot å sleppa Quisling til, noe kongen lydte til med stor

-- 12 --

interesse. Det var no Storlinget som bestemte . kven som skulle skipe regjering um ei krise kom på, og der spela jo Stortingspresidenten, Hambro, ei rolle. Eg var for ein gongs skuld enig med Hambro ...og framførde for dr.Bräuer det NEI som kongen er tillagt ham å ha sagt opp/andletet på Bräuer ... Kongen sa omtrent ikkje nokon ting på Elverum ... han var klein til å tala tysk dessuten ... og det lå i sakkas natur at det MATTE bli EG som sa NEI'et til tyskranes ynskje um å få Quisling som regjeringssjef ... Ja, det var' den saka ...

-Hvordan kunne general Laake så brått kutte ut " i faren stund" ??
- å ... generaler kan nå være så ymse slags , avgangstunden var ikkje noe heldig værd (valgt) sjøl um aldersgrensa var der ... Han var jo yngre av år enn eg ! Det var jo nett no vi hadde bruk for honom ... til alt hell kom Ruge tilstades ... og løyste dén floken som så strast hadde oppstått. Ja, det straks med det same ...(som Koht brukte om det som hastet!) Han satte straks, med det same, meir mót i noen og ein kvan vi var jo trøyte og mótlause ... og ingen var jo budd på utferder slik det etterkvart artet seg ...

-Du gikk relativt fort av som statsråd og utenriksminister etterat du kom til London? Det sies i ettertid at dere i regjeringen ikke var så helt gode venner ?

- No ja, "når krybba er tom då bitas hestane", heiter det jo ...I den fyste tida var det lite å gjere for dei fleste, og lediggang er som oftast rota til alt ondt... Eg hadde meir enn nok å bestille, eg var jo bindeleddet millom Noreg og brittane ..burtsett frå ein par-tre statsråder beherska dei ikkje engelsk, og då blir ein lett sett utenfor ... vi hadde ikkje folk til å tolke altihop etterkvart...Og : des utan så hadde ikkje brittane så mykje tid tilovers for nordmennene! Vi kom jo derover nokså tomhendte, og hadde berre krav å stille .. Vi hadde jo gitt frå oss handsretten over flåten ...Det var vel kong Haakon som greide å få brittane til å tåle oss .. på sett og vis ..

- Hva stod striden om da ??

- Eg var ikkje glad i brittane .. hev aldri vore dét ... og ennå so var åtferda deire i norsk kystfarvan så friskt i minne,- og den personlege audmjukinga eg hadde vært utsett fyrr hadde brent seg so fast, at eg var ikkje istand til å krypa for dei ... Kollegene mine syntes eg var for stiv og sta, liksom bar hovve for høgt slik det no eingong var, vår lagnad tilsa noko anna' , meinte dei. Dei mest ytterligående i angrepa på meg - dei yngste - som Lie, Wold og Lorp ville ha et meir intimt samarbeid med brittane. Eg heldt på avstand!

-- 13 --

Eg hadde heile tida i regjeringa heldt på neutraliteten, og var ikkje samd i at no skulle Noreg stelle seg slik England skulle bli alfa og omega i samværet . . . Eg ville at vi skulle halda på den norske verdigheten . . . eg syntes nok at Noreg var letl i stikken .. av brittane. Det var so mange som hadde meininger um korleis eg skulle "handsamere" brittane . . . ikkje berre frå regjeringskolegahald. Det er moegeleg at eg ikkje skyna "utviklinga". -- og eg er ingen kriger. Eller: var det! Eg stødde meg til kongen og "Gubben", men tilslutt så søkte eg avskil frå regjeringa og drog over til Amerika.

Det var ganske klårt at Trygve Lie, som tok over etter meg, var av en strebersk natur. Dèt kan en trygt seie no, som vi ser at han vart den fyste generalsekretøren i FN! Han gjorde sine "hoser grøne" hos rus-
sen -- Molotov - (ikke r ø d e da, falt jeg inn !!!!???) og dèt opna vegen til FN i Amerika. Uten det gode venskapet med Sovjets ut-
tiksminister Molotov , hadde han neppe blitt plassert i det embetet . . .
 No kan eg nok seie, at Trygve Lie sjenerte seg ikkje for å gå øver
landsmenns lik i sine politiske bestrebelser... Han tala middelmådig
engelsk, og var vel óg ein måteleg jurist Eg var ikkje/sars hu-
mør når jeg las hans skrifter um sine bedrifter. Nokon av dei vil eg
 beint fram karakterisere som tvilsame

.....

Etterhvert vil jeg, kanskje ? komme på mere fra samtalen med historik~~er~~^{er}eren, utenriksministeren hev vore, dr. Halvdan Koht, som i sitt 84. år fortalte. Nå veide han ikke ordene. Om det han har fortalt er skrevet ned av ham andre steder, det vet jeg ikke ! Jeg har ikke lest en eneste bok han har skrevet etter 2. verdenskrig, undtatt hans politiske notater fra til den 2. verdenskrig. (1935-40) Disse har ikke noe med, om tiden like før krigsutbruddet.

Ikke alltid har jeg vel evnet "å synkronisere" hans personlige målføre i min fremstilling. Han kunne - tidvis - blande sammen flere måter å si et norsk ord på. Han var heller ikke i en samtale bestandig konsekvent. Kanskje hadde det noe med hans alder å gjøre ?

Det er ikke skrevet noen "kladd" i denne fremstillingen. Alt er slått rett ned. Jeg synes ennå jeg hører ham, Koht, forteller. Han likte å fortelle. Han var så tindrende klar! Han "arresterte" meg når spørsmålsstillingen min var gal, ikke historisk riktig. Det var synd at bånd I ved et uhell ble slettet. Det neste på dette er med her.

Oslo, 28.1.1991

R. Skjerve